

اهمیت عرصه‌های جنگلی در حفاظت از محیط‌زیست و توسعه پایدار اکوتوریسم

شادی جلیلیان

دانشجوی کارشناسی ارشد علوم و مهندسی جنگل، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه رازی کرمانشاه، ایران

چکیده

ویژگی‌های در خصوص توسعه اکوتوریسم برخوردار هستند. انسان‌ها برای بقای خویش به جنگل‌ها وابسته هستند جنگل‌ها علاوه بر تأمین زیستگاه حیوانات و معیشت بشر، از آب‌خیزداری نیز محافظت می‌نمایند. بخش عظیمی از منابع طبیعی تجدید شونده را جنگل‌ها تشکیل می‌دهند که دارای نقش اساسی و اثربخش در راستای توسعه پایداری زیست‌محیطی می‌باشند. از سوی دیگر توسعه صنعت اکوتوریسم در مکان‌های دارای پتانسیل بالقوه سبب رشد و توسعه همه‌جانبه جوامع خواهد شد. در واقع یکی از پایدارترین و سازگارترین انواع توریسم با محیط‌زیست، شاخه اکوتوریسم می‌باشد. لذا هدف اکوتوریسم با تکیه بر مفهوم توسعه پایدار، نیل به سود اقتصادی در عین کم‌ترین تأثیر ممکن بر جامعه میزبان و محیط‌زیست می‌باشد.

در حال حاضر مسئله حفظ و احیای منابع طبیعی در کشور بسیار احساس می‌شود و مفهوم توسعه پایدار بر مبنای این مسئله است که این احیا و حفاظت از منابع طبیعی باید به گونه‌ای باشد که علاوه بر نسل کنونی، نسل‌های آینده نیز از این منابع بهره‌مند شوند. آموزش و ارتقای سطح آگاهی مردم و ترویج فرهنگ زیست‌محیطی در راستای بهسازی و حفاظت از محیط‌زیست به منظور اعمال مدیریت منابع طبیعی و حفاظت از آثار مثبت فعالیت‌هایی از قبیل اکوتوریسم بر روی زیستگاه‌های طبیعی می‌باشد. مدیریت اکوتوریسم در راستای توسعه پایدار باید به گونه‌ای صورت بگیرد که همزمان با رسیدن به درآمدهای پایدار میزان تأثیرات سوء وارده بر محیط‌زیست به حداقل برسد. در بین انواع منابع طبیعی، اکوسیستم‌های جنگلی از جایگاه

کلمات کلیدی: اکوسیستم جنگلی، محیط‌زیست، توسعه پایدار، اکوتوریسم.

منابع طبیعی در هر کشور دارای اهمیت بسیاری می‌باشد و از آن به عنوان بستر حیات انسان یاد می‌شود. منابع طبیعی سرمایه‌ای است که فقط به نسل امروز تعلق ندارد، بلکه باید با حفظ و احیای توأم با بهره‌برداری پایدار برای آیندگان نیز باقی بماند. جنگل‌ها در هر کشور تکیه‌گاهی مطمئن برای توسعه اقتصادی و اجتماعی به شمار می‌روند؛ اما در دهه‌های اخیر توسط عوامل متعددی از جمله عوامل انسانی مورد تخریب قرار گرفته‌اند. از سوی دیگر تخریب جنگل‌ها و سایر منابع طبیعی منجر به تخریب محیط‌زیست می‌شود (عمرانی، ۱۳۹۶). همچنین مشکلات و مسائل زیست‌محیطی یکی از مهم‌ترین نگرانی‌ها و دل‌مشغولی‌های انسان هزاره سوم می‌باشد (Klo ckner et al., 2013). امروزه به دلیل افزایش مشکلات و چالش‌های زیست‌محیطی، بازشناسی نگرش و رفتار انسان با محیط‌زیست اهمیت زیادی پیدا کرده است (مهدوی و همکاران، ۱۳۹۸). جنگل‌ها به عنوان یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین سرمایه‌های ملی کشور و یکی از مهم‌ترین منابع طبیعی تجدیدشونده هستند که نقش مؤثری در استمرار حیات، حفظ و پایداری زیست بوم‌ها، توسعه پایدار زیست‌محیطی، حفظ تنوع‌زیستی، حفاظت از آب و خاک، کنترل آب‌های سطحی و تغذیه سفره آب‌های زیرزمینی، جلوگیری از فرسایش، گردشگاه، اکوتوریسم، ایجاد تفرجگاه و تعدیل آب و هوا، تولید چوب و کاغذ، مواد دارویی و صنعتی و طبیعت‌گردی دارند. لذا از مهم‌ترین رویکردهای مدیریت و توسعه پایدار، جنگل‌کاری و حفاظت از جنگل‌ها می‌باشد. در همین راستا اولویت‌های مدیریت پایدار شامل اصلاح و احیا کاربری‌های جنگلی می‌باشد؛ همچنین استفاده از روش‌های بهینه‌سازی کاشت با انتخاب گونه‌های مقاوم با شرایط اقلیمی و مطابق با وضعیت آب و هوایی حاکم بر منطقه، بهره‌گیری از شیوه‌های نوین حفاظت و نگهداری از مراتع جنگلی، افزایش وسعت جنگل‌ها، جلوگیری از تبدیل جنگل به اراضی کشاورزی و تغییر کاربری، ممانعت از بهره‌برداری بی‌رویه و نگهداری بهینه با رعایت اصول جنگلداری نقشی اثربخش در حفظ سرانه فضای جنگلی کشور

خواهد داشت. همگام با این امر اجرای طرح‌های توسعه جنگل و طرح‌های حفظ عرصه‌های جنگلی و احیا مناطق از بین رفته نوعی مدیریت استراتژیک و حساس در پیشبرد اهداف مدیریت توسعه پایدار با عنایت به رویکرد زیست‌محیطی می‌باشد (عمرانی، ۱۳۹۶). لذا یک راهکار مدیریتی چندمنظوره در اطراف جنگل‌ها، بخصوص جنگل‌های زاگرس، اگر وفارستری می‌باشد که علاوه بر کاهش فشار انسانی بر منابع طبیعی، سبب افزایش بهره‌وری زمین در راستای توسعه پایدار طرح‌های جنگلداری اجتماعی می‌گردد (کریمی و همکاران، ۱۳۹۸). از سوی دیگر گردشگری پایدار به‌عنوان سطحی از فعالیت‌های گردشگری که می‌تواند در طولانی مدت حفظ شود، منجر به تحول اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و فرهنگی می‌شود (Stoddard et al., 2012). در نتیجه فعالیت‌های اکوتوریسمی به‌عنوان گزینه‌هایی برای غلبه بر مسائل زیست‌محیطی به‌دلیل بهره‌برداری انسان با ایجاد جایگزینی برای بازیابی اقتصاد بر جامعه محسوب می‌شوند (Basyuni, 2016). اکوتوریسم گردشگری مبتنی بر طبیعت است که امکان توسعه اقتصادی و محیط‌زیستی جوامع محلی را فراهم می‌کند (Roy, 2021). با توجه به آن چه گفته شد در سال‌های اخیر به دلیل فعالیت‌های مختلف انسانی فشار بر تنوع زیستی افزایش یافته و منجر به کاهش آن شده است؛ بنابراین اهمیت حفظ تنوع زیستی به یک موضوع جهانی تبدیل شده است. از سوی دیگر مردم کشورهای مختلف از این مناطق غنی از تنوع زیستی دیدن می‌کنند و به همین دلیل به عنوان منبع درآمدزایی کلان از طریق اکوتوریسم به پیشرفت جامعه کمک می‌کند (Roy, 2021). از سویی از مهم‌ترین مسائل مطرح شده در نظام‌های مختلف محیط‌زیست مباحث پیرامون محیط‌زیست و جنگل می‌باشد (بابایی مهر، ۱۳۸۹). لذا در صورت تقویت اکوتوریسم، می‌توان امید داشت که مسئله گردشگری می‌تواند به عنوان راهی جایگزین برای استفاده پایدار و اقتصادی در راستای بهبود زندگی مردم و حفاظت از محیط‌زیست فراهم کند (SITI and YAMAJI, 2019).

اکوتوریسم و پایداری

امروزه اکوتوریسم به عنوان صنعتی پویا، تأثیر بسزایی در امر توسعه پایدار جوامع دارد (Kastenholz et al., 2012). یکی از اصول اصلی توسعه پایدار اکوتوریسم اطمینان از مشارکت مردم محلی در آن است و همچنین یکی از کاربردهای توسعه اکوتوریسم، حمایت از رفاه اقتصادی ساکنان محلی و تشویق آن‌ها جهت حفظ میراث طبیعی و فرهنگی می‌باشد و حرکت به سمت توسعه پایدار جوامع را در دستور کار دارد (bragimov, 2021). اکوتوریسم پایدار سطحی از

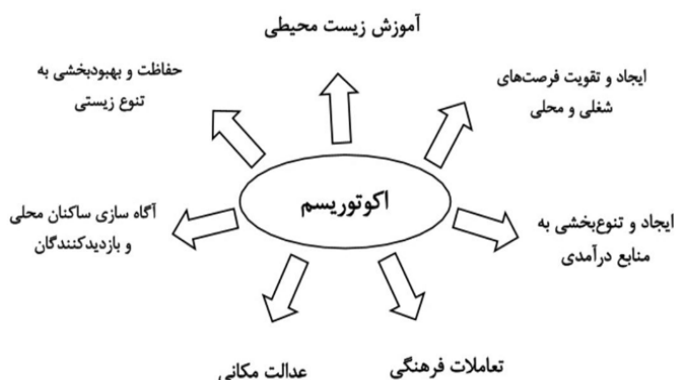
فعالیت‌های گردشگری است که می‌تواند در طولانی مدت حفظ شود، زیرا منجر به تحول اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و فرهنگی می‌شود (Stoddard et al., 2012). به‌طور کلی می‌توان گفت فعالیت‌های اکوتوریسمی به عنوان یکی از فعالیت‌های اقتصادی محسوب می‌شوند (Zein, 2021). از اهداف استراتژی توسعه پایدار بهبود سطح درآمد و رفاه عمومی، کاهش فقر و توسعه صنایع اکولوژیکی بر اساس منابع محلی و بهبود سطح توسعه از طریق حاکمیت زیست‌محیطی

است (Zhu and Shen, 2021). همچنین می‌توان گفت پایدارترین و اولین نوع از گردشگری که به کل این صنعت کمک کرده و کمک می‌کند، انواع گردشگری مذهبی، زیست‌محیطی و روستایی است (Borysora, 2021). با توجه به اینکه اکوتوریسم مورد استقبال بسیاری از کشورهای در حال توسعه است (Sardiana et al., 2020) و در راستای توسعه موفق اکوتوریسم مسئله زیر ساخت‌های مناسب بسیار ضروری است؛ همچنین در کشورها و مناطق کمتر توسعه‌یافته که معمولاً دارای زیرساخت‌های محدود می‌باشند گسترش آن عامل اثربخش و حیاتی محسوب می‌شود (بیرانونزلزاده و همکاران، ۱۳۹۶).

رابطه محیط‌زیست و اکوتوریسم

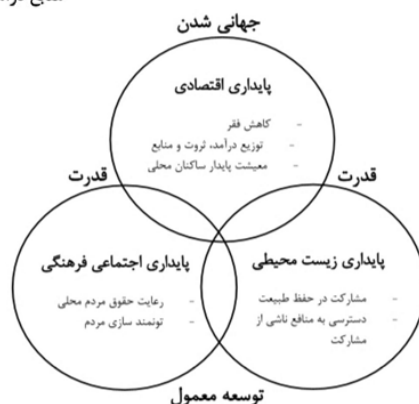
اکوتوریسم، یک سفر مسئولانه و هدفمند به طبیعت است که هدف آن درک فرهنگ و تاریخ طبیعی محیط‌زیست می‌باشد که دغدغه حفاظت از اکوتوریسم را نیز دارا می‌باشد و به‌عنوان فرصتی در راستای پیشرفت اقتصادی و حفاظت از منابع طبیعی و محیط‌زیست و جوامع محلی به‌شمار می‌رود (Anowar et al., 2010). در این راستا از راهکارهای توسعه اکوتوریسم و حفاظت از محیط‌زیست، ترویج آموزش و فرهنگ زیست‌محیطی می‌باشد؛ با استناد به موارد فوق می‌توان نتیجه گرفت که اکوتوریسم و آموزش محیط‌زیست بسیار به یکدیگر وابسته هستند

پایدار می‌باشد؛ همچنین از جهت حل مشکلات زیست‌محیطی و اقتصادی در منطقه مورد مطالعه بسیار کاربردی و سودمند می‌باشد (Sahani, 2019). لذا، اکوتوریسم به‌عنوان یک فعالیت اقتصادی دوستدار محیط‌زیست در نظر گرفته می‌شود (Kumari et al., 2010). چراکه هدف اکوتوریسم به‌حداقل رساندن آسیب بر محیط‌زیست و کمک به توسعه اقتصادی جامعه محلی می‌باشد (Dami et al., 2014).

شکل ۱.

نمایی از کارکردهای اکوتوریسم

شکل ۲.

ابعاد توسعه پایدار اکوتوریسم (افتخاری، مهدوی و پورطاهری، Mowforth: ۱۳۹۰، and Munt ۲۰۱۵)

استراتژی توسعه پایدار در جنگل

از ارزش‌ترین ثروت‌های هر کشور جنگل‌ها هستند که از مهم‌ترین سامانه‌های زیستگاه‌های حیات‌وحش نیز به‌شمار می‌روند. اقدامات انسان علیه نابودی جنگل‌ها و قطع درختان موجب کاهش و از دست رفتن توانایی نگهداری آب باران توسط گیاهان شده و در نهایت توانایی ذخیره آب در خاک از بین می‌رود و نتیجه آن آغاز فرسایش می‌باشد؛ مسائل فراوانی مانند بی‌اعتنایی به ارزش‌های محیط‌زیستی و تنوع‌زیستی، عدم ساماندهی مراکز جمعیتی و مشاغل حوزه جنگل‌ها، بهره‌برداری بی‌رویه و غیر اصولی جنگل‌ها و انقراض نیز

از آثار آن قلمداد می‌شود (Jonsell, 2007). باعنایت به اهمیت حفاظت از عرصه‌ها و زیستگاه‌های جنگلی برای آیندگان، کشورهای مختلف جهان فعالیت‌های زیادی در ارتباط با حفاظت از جنگل‌ها با توجه به رویکرد زیست‌محیطی آن‌ها داشته‌اند و در نهایت به نتایجی مثبت نیز رسیده‌اند. بیشتر این کامیابی‌ها مستلزم برخورداری از یک استراتژی روشن و یک برنامه مناسب درازمدت و همکاری و بهره‌مندی از کارگروهی متقابل بین افراد خبره و مسئولین می‌باشد (شعبانی و همکاران، ۱۳۸۷).

شکل ۳.
تصویری از
یک عرصه
جنگلی
(روزنامه
اعتماد)

ظرفیت‌های عرصه‌های جنگلی برای توسعه اکوتوریسم

جنگل‌ها از منابع طبیعی تجدید شونده‌ای هستند که به عنوان یکی از ذخایر طبیعی و زیست‌محیطی دارای اهمیت بسیاری هستند. جنگل‌های ایران به سبب دارا بودن چشم‌اندازهای بکر و وسیع و وجود گونه‌های گیاهی و جانوری کمیاب می‌تواند مقصد مناسبی برای جذب گردشگران زیادی از سراسر دنیا باشد (ورامش و حیدری نیا). جنگل‌ها از اهمیت زیادی برای زندگی انسان‌ها برخوردارند. علاوه بر اینکه به تنظیم آب و هوا کمک می‌کنند، در حفاظت خاک نیز مؤثرند. بسیاری از کارکردهای جنگل در راستای توسعه پایدار اهمیت دارند، که در صورت عدم مدیریت و برنامه‌ریزی صحیح موجب نابودی جنگل‌ها و عدم نیل به توسعه پایدار خواهد بود (معیری، ۱۳۹۱). یکی از راه‌های گسترش استفاده غیرمصرفی از اکوسیستم جنگل‌ها، توسعه اکوتوریسم است. در ایران تعداد زیادی از روستاها در مناطق جنگلی قرار گرفته‌اند و جنگل جز جدایی‌ناپذیر اقتصاد این مناطق به شمار می‌رود (رحیمی، ۱۳۹۳). در کشور ما تعداد زیادی از روستاها در اکوسیستم‌های جنگلی واقع شده‌اند. به عنوان نمونه در شمال کشور، در استان‌های گیلان، مازندران و گلستان و همچنین جنگل‌های واقع در پهنه‌ی جنگل‌های زاگرس روستاهای زیادی قرار

گرفته‌اند (هاشمی، ۱۳۸۹).

تجربیات موفق توسعه اکوتوریسم در جهت حفاظت از جنگل

تحت مدیریت قرار دادن عرصه‌های مختلف به ویژه عرصه‌های جنگلی از منظر توریستی و اکوتوریستی سبب افزایش جنبه‌های زیست‌محیطی جنگل‌ها و کاهش بهره‌برداری از چوب در قالب طرح‌های جنگلداری خواهد شد (رنجبر، ۱۳۸۵). به عنوان نمونه می‌توان جنگل‌های هیرکانی که از مناطق بازمانده جنگل‌های طبیعی باستانی جهان است، را نام برد. ثبت جهانی جنگل‌های هیرکانی سبب لحاظ شدن امکانات بهتری جهت اطفای حریق این منطقه شد. جنگل‌های سرخدار این منطقه، بزرگ‌ترین لکه جنگل‌های سرخدار کشور است. البته شایان ذکر است که سایر عناصر و جانوران این منطقه نیز منحصر به فرد بوده و دارای زمینه افزایش توسعه اکوتوریسم در منطقه هستند. (حسینی، ۱۳۹۸). جنگل‌های زاگرس دارای قابلیت تبدیل شدن به قطب اکوتوریسم ایران هستند. در این خصوص مناطق حفاظت شده موجود در جنگل‌های زاگرس سبب ایجاد امید به پیشرفت بیشتر در توسعه اکوتوریسم جنگل‌های زاگرس می‌باشد. سلسله جبال زاگرس با دارا بودن مناطق کوهستانی و جنگل‌های سرسبز بلوط با دره‌های پرآب و تالاب‌ها و دریاچه‌های زیبا، آبشارها،

زاگرس نیاز به توجه و عنایت بیشتر با توجه به موقعیت منطقه دارد (پیر محمدی و همکاران، ۱۳۸۹).

پوشش جنگلی متنوع و همچنین آثار باستانی فراوان از جمله مناطق مستعد توسعه اکوتوریسم محسوب می‌شود؛ کما اینکه صنعت اکوتوریسم در منطقه

منابع

1. افتخاری، ع. ر.، مهدوی، د.، پورطاهری، م. (۱۳۹۰). فرآیند بومی سازی شاخص های توسعه پایدار گردشگری، فصلنامه پژوهش های روستایی، ۴(۴): ۲۳-۴۰.
2. بیرانوند، م.، معمری، ا.، خداداد، م.، سبحانی، ن. (۱۳۹۶)، رتبه بندی زیرساخت های گردشگری شهرستان های استان کرمانشاه با استفاده از تکنیک VIKOR. مجله علوم جغرافیایی. ۱۳(۲۶): ۴۷-۶۵.
3. پیر محمدی، ز.، فقهی، ج.، زاهدی امیری، ق.، شریفی، م. (۱۳۸۹). ارزیابی توان زیست محیطی متناسب با رویکرد طبیعت گردی (اکوتوریسم) در جنگل های زاگرس (مطالعه موردی: سامان عرفی چم حاجی جنگل کا کارضا، لرستان). فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات جنگل و صنوبر ایران. ۱۸(۲): ۲۴۱-۱۳۰.
4. حسینی، م. (۱۳۹۸). ارزش های منحصر به فرد جهانی جنگل های هیرکانی، جدیدترین میراث جهانی ثبت شده ایران در یونسکو. مجله علمی پژوهش گردشگری. ۱(۳).
5. رحیمی، ع. (۱۳۹۳). نقش اکوتوریسم مبتنی بر جنگل در توسعه پایدار روستایی. دومین همایش ملی دانشجویی علوم جنگل - کرج. رنجبر، م. (۱۳۸۵). جاذبه های اکوتوریسم تالش با تاکید بر ذخایر جنگلی. ۱. مجله علمی ترویجی گیاه و زیست بوم. (۴-۵): ۸۰-۶۱.
6. شعبانی، س.، اکبری نیا، م.، ورامش، س.، بهتری، ب. (۱۳۸۷). جنگل ها و چالش جهانی توسعه پایدار. همایش منطقه ای کشاورزی، محور رشد و توسعه.
7. عمرانی، بهنام. ۱۳۹۶. جنگل: احیا، حفاظت و توسعه پایدار، اولین همایش ملی صیانت و حفاظت از جنگل های ارسباران، تبریز.
8. کریمی، ح.، کریمی، غ.، موسوی، م. (۱۳۹۸). بررسی ویژگی و زمینه های توسعه نظام جنگل زراعی، فصلنامه انسان و محیط زیست. ۱۷(۴۹): ۷۹-۹۰.
9. معمری، م.، بارانی، ح.، شهرکی، م.، بهمنش، ب. (۱۳۹۱). بررسی نوع و مقدار بهره برداری از منابع جنگلی توسط ساکنان روستاهای مجاور جنگل (مطالعه موردی: منطقه هزار جریب استان مازندران). مجله جنگل ایران، انجمن جنگلبانی ایران. ۵(۲): ۱۶۰-۱۵۱.
10. مهدوی، د.، و سجاسی قیداری، ح.، و محمودی، ح. (۱۳۹۸). تحلیل نگرش و رفتار زیست محیط گراییانه جوامع عشایری پس از اجرای طرح مدیریت مشارکتی جنگل و مرتع نمونه مطالعه: بخش بافت استان چهارمحال و بختیاری، جغرافیا و برنامه ریزی محیطی (مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان). ۳۰(۲۳۰ (پیاپی ۷۴): ۱۳۵-۱۵۵.
11. هاشمی، ن. (۱۳۸۹). نقش اکوتوریسم در توسعه پایدار روستایی، فصلنامه روستا و توسعه. ۱۳(۳): ۱۸۸-۱۷۳.
12. Borisova, O.V. (2020). Specializovanij turizm: navch. posibnik dlya studentiv ZVO specialnosti "Turizm". Kiyiv, Kondor, 360. (in Ukrainian). Bozhanova, V.Yu., Pavelko, Yu.S. & Yacenko, D.O. (2019). Teoretiko-metodologichni pidhodi ta praktichni rekomendaciyi formuvannya ta funkcionuvannya eko